

**ONTOLOJİK GÜVENLİK BAĞLAMINDA COVID-19
PANDEMİSİ**
**COVID-19 PANDEMIC IN THE CONTEXT OF
ONTOLOGICAL**

Burak ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

buraksahin1933@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9051-6841>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.14, Nisan | April 2022, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 02.11.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 31.01.2022
Sayfa | Pages : 81-96

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.1017609>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

ONTOLOJİK GÜVENLİK BAĞLAMINDA COVID-19 PANDEMİSİ

Burak ŞAHİN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 14, Nisan 2022, Sayfa: 81-96

ÖZ

COVID-19 pandemisi toplumsal etkileri artarak süren küresel bir krizdir. Hızla yayılan pandemi bireysel tezahürlerinin ötesine geçerek kolektif bir soruna dönüşmüştür. Hıza, yoğun etkileşime, turizme, eğlenceye dayalı küresel dünya için büyük bir sarsıntı yaratmıştır. Pandemi toplumsal kurumların bu dönemdeki dayanaklarının kırılganlığını gözler önüne sermiştir. Ontolojik güvenlik bireyi çevreleyen tüm unsurların standart, sorunsuzca ve rutin bir biçimde sürdüğüne ilişkin inançtır. Modernlik ontolojik güvenliği başat bir ilke olarak kabul etmektedir. Oysa modern toplum aynı zamanda büyük riskler barındırmaktadır. Uzmanlara ve her şeyin denetlendiğine dair güven duyulan bir dönemde pandemi sarsıntılara sebep olmaktadır. Ontolojik güvenlik istikrara dayalı bir anlatıdır. Fakat şimdi ve gelecek belirsizlikler ile doludur. Bireylerin tutumlarını geçmişte kalan bir “normal” algısı belirlemektedir. COVID-19 pandemisi ile insanlar kendilerini hayat memmat meselesinin içinde bulmuştur. Pandeminin hızla yayılmasında eski alışkanlıklardan vazgeçmenin zorluğu rol oynamıştır. Ayrıca halk sağlığı adına alınan kararlar bireysel özgürlük tartışmalarına sebep olmaktadır. Pandemi denetimin toplumun ve gündelik hayatın her noktasına nüfuz etmesini hızlandırmıştır. Bu çalışmada, COVID-19 pandemisinin toplumun ontolojik güvenliğini nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, pandeminin başlangıcından bu yana yaşanan bazı olay ve olgular ontolojik güvenlik bakımından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 Pandemisi, Ontolojik Güvenlik, Risk Toplumu.

COVID-19 PANDEMIC IN THE CONTEXT OF ONTOLOGICAL SECURITY

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic is a global crisis with increasing social impacts. The rapidly spreading pandemic has gone beyond its individual manifestations and turned into a collective problem. It has created a great shock for the global world based on speed, intense interaction, tourism and entertainment. The pandemic has revealed the fragility of the foundations of social institutions in this period. Ontological security is the belief that all the elements surrounding the individual continue in a standard, faultless and routine manner. Modernity accepts ontological security as a dominant principle. However, modern society also carries great risks. At a time when there is trust in experts and that everything is under control, the pandemic is causing tremors. Ontological security is a stable narrative. But the present and the future are full of uncertainties. A past perception of “normal” determines the attitudes of individuals. Due to the COVID-19 pandemic, people have found themselves in the matter of life and death. The difficulty of giving up old habits played a role in the rapid spread of the pandemic. In addition, the decisions taken in the name of public health cause controversies on individual freedom. The pandemic has accelerated the penetration of control into every aspect of society and daily life. This study focuses on how the COVID-19 pandemic affects the ontological security of society. In this context, some events and facts experienced since the beginning of the pandemic are examined in terms of ontological security.

Keywords: COVID-19 Pandemic, Ontological Security, Risk Society.

Giriş

COVID-19 pandemisi tüm dünyayı etkilemektedir. Tarihin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan salgınlar farklı sorunları beraberinde getirmiştir. Salgınların kıtlık, göç, nüfusun azalması, siyasal sistem değişiklikleri, kültürel değişimler gibi olgulara yol açtığı görülmektedir. COVID-19 pandemisini diğer salgınlardan ayıran en önemli özelliği 7,7 milyar insanın yaşadığı, birtakım kronik sorunlarla mücadele eden küreselleşmiş bir dünyada ortaya çıkmasıdır. Geçmişte toplumsal yapının asli unsuru olmayan ya da yeni gelişmekte olan parçaları 21. yüzyılda vazgeçilmez hale gelmiştir. Etkileşim, ulaşım, hareket, iletişim gibi kategoriler kitlesel bir nitelik kazanmıştır.

Küreselleşmiş dünyadaki bu kaynaşma ve yoğunlaşmalar modernitenin zeminini kırılganlaştırmaktadır. Modernite tüm toplumsal yapının standartlaşması, akılcılaşması, istikrarı ve güvenliği hususlarında bir anlatı geliştirmiştir. Teknolojik gelişmelerin bu ilkelerden bazılarını bina ettiğini söylemek mümkündür. Ancak COVID-19 pandemisi gibi örnekler bu yapının kırılgan olduğunu göstermektedir. Pandemi modern toplumu birçok açıdan çaresiz bırakmıştır. Ekonomik temeller hızlı bir şekilde gevşemiştir. Birçok sektör büyük zarara uğramıştır. Küresel toplumun kırılganlığı denetimin ve nizamın akıntısına kapılmış bireylerde huzursuzluklara yol açmaktadır. Bu çalışmada, COVID-19 pandemisinin bireylerin ontolojik güvenlik algılarını nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Bu bakımdan pandeminin başlangıcından bu yana yaşanan bazı olaylar ve olgular Anthony Giddens'in ontolojik güvenlik değerlendirmesi üzerinden yorumlanmaktadır. Olaylar ve olgular özellikle internet sitelerinde yer bulan haberlerden derlenmiştir. Ayrıca pandeminin etkilerini ele alan çalışmalardan yararlanılmıştır. Rutinleşmiş faaliyetler ve kalıplaşmış roller ile çevrelenen bireyler için pandemi huzursuzluğa neden olmaktadır. "Her şey yolunda" duygusu bu dönemde sürekli alarm vermektedir.

1. COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Yansımaları

Çin'in Vuhan kentinde 2019 yılının son aylarında ortaya çıktığı için, başlarda Vuhan virüsü olarak adlandırılan SARS-CoV-2; COVID-19 olarak adlandırılan hastalığa yol açmıştır. Salgın 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi (küresel salgın) olarak tanımlanmıştır. Bütün dünya ülkelerini etkileyen, gözle görülmeyen ancak elektron mikroskobu ile görülebilen bu virüsün yabani hayvanlardan insanlara geçtiği farz edilmektedir. COVID-19'un yayıldığı düşünülen yer de Vuhan'daki canlı vahşi hayvan

pazarıdır. Daha önce 2002 yılında, yine Çin’de ortaya çıkan ve diğer ülkelere yayılan SARS virüsü de koronavirüsün bir tipidir (Bayhan, 2020: 39). Ocak 2022 itibarıyla dünya genelinde toplam 314 milyondan fazla COVID -19 vakası tespit edilmiştir ve 5,5 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir (Worldmeters, 2021).

Pandeminin etkisi, alınan bazı tedbirlerle azalmakta; tedbirlerin gevşediği dönemlerde ise artmaktadır. İnsan sağlığını altüst eden salgın tüm kurumları da sarsmakta ve çoğu kez çaresiz bırakmaktadır. Kitlese aşılmanın özellikle ölümle sonuçlanacak vakaları azalttığı görülmektedir. Ancak salgının tamamen kontrol altına alınabilmesi için aşının tüm ülkelere ulaştırılması zorunluluk teşkil etmektedir. Diğer taraftan, yeni varyantların aşılardan etkisini azaltma ihtimali bulunmaktadır; varyantların hızı ile aşılardan hızı arasında doğal bir farklılık bulunmaktadır (McKinsey & Company, 2021). Aşılardan tüm varyantlarda ne kadar etkili olduğu konusunda da muhtelif görüşler ile karşılaşmaktadır. Bazı bilim insanları, özellikle İspanyol gribine atıfla, hiçbir pandeminin iki yıldan fazla sürmediğini belirtse de her pandeminin kendi koşullarını yarattığını ve tam olarak ne zaman sonuçlanacağını ön görmenin mümkün olmadığını eklemiştir (CNNTÜRK, 2020). Nitekim yaşanan gelişmeler COVID-19 pandemisinin bu süreden daha uzun süreceğini göstermektedir. Bu durumun en önemli nedeni yaşadığımız dönemdeki dünya nüfusu ve o nüfusun küreselleşmiş dünyadaki yoğun hareketliliğidir. Bu hareketlilik turizm etkinliklerinden düzensiz göçe kadar çok geniş bir alana yayılmaktadır.

COVID-19’un dünyada hızla yayılması tüm insanların hayatlarını derinden etkilemiştir. Travmanın şiddeti bireysel değil, toplumsal bir kapsayıcılığa sahiptir. Virüsün sınır tanımayan hızı, yarattığı etkilerin sınırsızlığı ile bütünleşmektedir. Fiziksel hasarlarının yanında ruhsal sorunlara da sebep olmakta ve kolektif bir kriz meydana getirmektedir. Kayıp duygusu birçok alanda tezahür etmektedir. Bu durum güçsüzlük, çaresizlik, yalnızlık, umutsuzluk gibi duyguları artırmaktadır. Dünyayı uzun bir süre kuşatması beklenen COVID-19, her bölgeyi kapsayan bir kolektif travma oluşturmaktadır (Çubuk, 2020: 91). COVID-19 salgını, mevcut küreselleşme çağında dünyayı vuran uzun bir kriz listesinin en sonucusudur; dünyanın genelinde ontolojik güvenliği sarsması nedeniyle uluslararası karşılıklı bağımlılığı gün yüzüne çıkarmaktadır. Birey ve toplumların ontolojik olarak güvende olmalarını

sağlayan benlik duygusu, kimlik, günlük faaliyetler ve kurumsallaşmış rutinler için istisnai zorluklar ortaya çıkarmıştır. Salgın; günlük rutinleri, güven ilişkileri ve özgürlükleri daha önce görülmemiş bir şekilde hızla bozarak, toplumlardaki birçok insan için derin kaygıları tetiklemiştir (Gülseven, 2021: 45).

Birçok kişi, COVID-19 pandemisinde hastalık, ölüm, ekonomik ve toplumsal sorunlar nedeniyle çeşitli kayıplar yaşamaktadır. Bireyler bu dönemde sevdikleri birinin kaybı ya da işini kaybetme kadar somut bir şey yaşamasa dahi kendileri için önemli olan özgürlük, sosyalleşme gibi imgesel nesnelere ve onlara yüklenen değerlerin yoksunluğuyla karşılaşmaktadır. Bireyler kayıp imgesel nesnelere ile birlikte kimliklerini, duygularını, benliklerini, toplumsal rollerini de kaybederek onlar için yas tutmaktadır. Matemin uzaması ve ne zaman sonlanacağını bilinememesi kitlesel bir buhrana dönüşmesine yol açabilmektedir. Bu bağlamda dünya, daha evvel hiç tecrübe etmediği genişlikte bir travmatik durumda, safhalarının farkına bile varmadan bir yas ve depresyonun içine girmektedir (Çubuk, 2020: 91). Pandemi yeni toplumsal yapılarda farklı görünimleri beraberinde getirmektedir. Bu yeni toplumsal yapıyı en iyi ifade eden şey "aktif olmak"tır. Hem sosyalizasyon sürecinde hem de tüm yaşam rotası boyunca bireylerden edilgenliği küçümseyip etkin olmaları beklenmektedir. Dünya vatandaşı olmak, yani zamana ayak uydurmak, aktif, saygı duyulan ve özgür olmak, hareket kabiliyeti olan bir insan olmak demektir. Hareketliliğe katılmayan kişi tüm haklara sahip vatandaş olamaz. Böyle bir vatandaş, tecride ve ötekileştirmeye mahkûmdur. Bu hareketlilik ve onunla bağlantılı sosyal açıklık, postmodern toplulukların özelliklerinin merkezinde yer almaktadır. Bununla birlikte, bunlar aynı zamanda geleneksel toplulukların tam zıtlarıdır. Kimsenin kimseyi tanımadığı açık, uçucu ve atomize toplumsal formasyon bireylere bir güvenlik hissi vermektedir (Mamzer, 2020: 14).

Pandeminin denetlenebilmesi için bu hareketliliğin yavaşlatılması, mümkün olduğunca kısıtlanması ve tespit edilmesi gerekmektedir. COVID-19 bulaşıcı bir hastalık olmasından dolayı, sadece biyolojik veriye ihtiyaç duymamakta, aynı zamanda konuma da ihtiyaç duymaktadır. Nitekim bir araya gelme ve temas etme ile bulaşan bu hastalık için bedenlerin coğrafi hareketliliği, aynı mekânı paylaşan insanların kaydı çok önemlidir. Bedenlerin dolaşımının ve konumlarının verisi çok sıradanlaşmıştır ve ülkeler bu konudaki teknolojik sistemin gelişmesi için büyük gayret sarf etmektedir. COVID-19 krizi ile kişisel bilgilerin toplanması ile ilgili sınırlar bulanıklaşmış ve gözetim yayılmıştır (Şahoğlu, 2020: 334). Olağanüstü hâl ile kısıtlamaların ilan edilmesi de küresel

bir politika haline gelmiştir. Bir ülke bir diğer ülkeyi “kırmızı liste”ye dahil ederek dolaşımı bazı şartlara bağlamaktadır (BBCNEWS Türkçe, 2021). Virüs tespiti için yapılan “PCR testi” uluslararası hareketlilikle sınırlı kalmamakta, aşılmanın herhangi bir yere girişte zorunlu hale gelmesi ön görülmektedir. COVID-19 aşısı olmayanların kalabalığa karışmasını caydıracak önlemler alınmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2021). HES (Hayat Eve Sığar) kodu ve farklı ülkelerin zorunlu tuttuğu diğer kodlar şehirlerarası yolculukta; resmi kurumlara ve alışveriş merkezlerine girişte kontrol edilmektedir.

Binlerce yıl boyunca doğanın ritmiyle barış içinde yaşayan beşeri ritim modern dünyada bütün biyolojik sıralamasını yitirmiştir. Bu düzende ilk kez ölümün hayattan çıkarılmasının insanlığın bir parçası haline geldiği görülmektedir (Castells, 2008: 590, 596). Virilio’ya (2003: 13) göre, sadece toplumsal bir hızlanmadan değil aynı zamanda gerçeğin hızlanmasından söz etmek gerekmektedir. Mesafelerin ve sınırların gerçekliği bu hızlanmayla beraber sorgulanmıştır. Gürültüye, koşturmacaya, sürate alışmış bünyeler için pandemiyle beraber gelen ıssız sokaklar, kıpırtısız restoranlar, boş konser alanları, kapalı dükkânlar buhran yaratmaktadır. Buhran durumu her şeyin her an kontrolden çıkmasını sağlayacak bir krizin varlığıyla ontolojik hale gelmiştir; yani bireyin kozmosla kurduğu güven ilişkisini sarsmıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün pandemi ilanının ardından ilk formül olarak sokağa çıkma kısıtlamalarını önerdiği görülmektedir. Hareketliliği hayatın mottosu haline dönüştürmüş bir bünye için büyük şehirlerin boş sokakları, sakinleri arasında depresyona neden olmaktadır. Günlük koşuşturma ile ortaya çıkan zıtlık, imgesel bir yetersizlik ve mevcut gerçeklikle uyumsuzluk duygusunu doğurmaktadır. Gelişmelerin ortaya çıkardığı boşluk hız toplumunun insanları için uygun değildir. Depresyon hissi ve gerçekliğin sert değişimi kentsel alanda çok belirgin hale gelmektedir. Gürültü öldüğünde, herkes elini eteğini çektiğinde korku sirayet edecektir. Sessizlik ortada bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu duygular özellikle metropollerde yaşayan insanlar için iç karartıcı olabilmekte ve ruh halinde değişikliklere yol açabilmektedir (Mamzer, 2020: 15).

2. COVID-19 Pandemisinde Ontolojik Güvenlik ve Riskin Yaygınlaşması

Pandeminin meydana getirdiği karmaşa modernleşmenin ve küreselleşmenin ulaştığı boyutlarla doğrudan ilintilidir. Modernliğin denetlemeyi şiar edinmesi, bilginin önceden görebilmek için edinilmesi ile küreselleşmenin kapsayıcılığı ve bağlayıcılığı iç içe geçmiştir. Ancak bunun yanında dünya hiç olmadığı kadar risk altına girmiştir. Ontolojik güvenlik Anthony Giddens'in modernliğin hedeflerinin toplumdaki genel bir karşılığını dile getirmek için ileri sürdüğü bir kavramdır. Ontolojik güvenlik ile ifade edilen şey güvenlik duygularının özel bir biçimidir. Bu özel güvenlik fenomeni insanların çoğunluğunun kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevrelerindeki sosyal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine yönelik olarak hissedilen güveni ifade etmektedir. Ontolojik güvenlik kişilerin ve şeylerin inanılır olduklarına dair pek sorgulanmaz bir kanaat oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler ve şeyler psikolojik açıdan yakından ilişkilidir (Giddens, 1994: 85).

Toplumsal yaşamın rutin ve "sorunsuz" şekilde yürütülmesine yönelik bir bilgi türüne dayanmaktadır. Bu bilgi büyük ölçüde verili kabul edilmektedir. Ontolojik güvenliğin sürdürülmesi ile sosyal hayatın rutinleşmiş karakteri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Rutinin hâkim olduğu yerde, davranışın rasyonalizasyonu, aktörün temel güvenlik sistemini, var olan ve karşılıklı bilgi olarak etkileşimde kullanılan sözleşmelerle kolayca birleştirmektedir. Bu nedenle, rutinleşmiş sosyal koşullarda aktörler, sözleşmeye uygun davranışlar için nedenler sunma konusunda nadiren yeteneklidirler ve rutinleşmiş bir sistemde buna zaten ihtiyaç duymazlar (Giddens, 1979: 219). Hem uzmanlık sistemleri hem de simgesel işaretler güven üzerine dayanmaktadır. Bu nedenle, güven modern kurumların temel bir bileşeni olmuştur. Güven doğrudan kişilere yönelik olarak kurulmamaktadır; onların güvendikleri soyut niteliklere dayalı bir inşadır. Mali simgeleri kullanan bütün insanlar, daha önce hiçbir araya gelmedikleri kişilerin de bu işaretlerin değerini kabul edecekleri varsayımına dair bir güven beslemektedir. Fakat söz konusu güven sadece, hatta en başından itibaren bile ticaret yapılan kişilere değil paraya karşı duyulmaktadır (Giddens, 1994: 30).

Sosyal etkileşimin rutinleşmiş karakterinin sürdürüldüğü veya yerinden çıktığı koşulları göstermeye çalışarak sanayileşmiş toplumlardaki sosyal değişimin kaynakları ve doğasına ilişkin bir açıklamaya yaklaşmak mümkündür (Giddens, 1979: 219-220). Rutinleşmiş sistemler uzmanlık sistemleriyle kesin bir bağ içerisindedir. İçinde yaşanan maddi ve toplumsal

düzeni sağlayan teknik beceriler ve profesyonel uzmanlık sistemleri rutinleşmeyi oluşturmaktadır. Bireyler yalnızca evlerinde oturarak bütünleştikleri bir uzmanlık sistemi ya da sistemler dizisi içine katılmaktadır.

Evin içindeki merdivenleri çıkarken çökme olasılığının var olduğunu bilsen bile belirli bir korku duymam. Mimar ve mühendisin evi tasarlayıp yapılandırırken kullandıkları bilgi kodları ile ilgili çok az şey bilirim; ama, yaptıklarına bir “inanç” duyarım. Bu insanların –benim her zaman kapsamlı olarak denetleyemeyeceğim biçimde- uyguladıkları uzmanlık bilgisinin sahiciliğine olduğu gibi yeteneklerine de güven duymak zorunda olmama karşın, “inancım” aslında onlara değildir. Evden çıkıp bir arabaya bindiğim zaman otomobil tasarımı ve yapımı, karayolları, kavşaklar, trafik ışıkları ve diğer birçok konuyla ilgili uzmanlık bilgisinin bütünüyle nüfuz ettiği ortamlara adım atmış olurum. Araba kullanmanın kaza riski taşıyan tehlikeli bir iş olduğunu herkes bilir. Dışarı çıkarken arabayla gitmeyi seçmekle bu riski kabullenmiş olurum; ancak bu noktada riskin olabildiği kadar azaltıldığı konusunda güvence veren söz konusu uzmanlığa dayanırım (Giddens, 1994: 31- 32).

Uçakta kabin memurunun basmakalıp güler yüzlülüğü, bir yargıcın taviz vermez ağır başlılığı, doktorun bilim insanı kimliğini koruyan imajı seyircilere güven duygusunu aşlamak üzerine kurulmaktadır. Ayrıca bu sahneleme inanılabilirlik düzeyini mümkün olduğunca yüksek tutmayı hedefler; sıradan insanın ulaşma olanağı olmayan gizli bilgi ve becerilere karşı bir güvence inşa etmektedir (Giddens, 1994: 80). İş yaşantısı başkalarının izlenimini yönlendirme ve denetleme üzerine kurulu bir performans setine dayanmaktadır. Profesyonellik sahneleme ve iyi bir karakter sunumuna bağlıdır (Goffman, 2014: 13). Tüm devletler, rutinleştirilmiş dış politika eylemlerini mümkün kılan bir anlatı yoluyla oluşturulan ve sürdürülen tutarlı benlik kavramlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Ontolojik bir güvenlik bakış açısına göre, anlatılar, istikrarlı benlik kavramlarının zaman ve mekân boyunca önerilmesini ve güvence altına alınmasını sağlayan anlam oluşturma araçları olarak anlaşılmalıdır (Gülseven, 2021: 44).

COVID-19 pandemisi rutinliği ve ontolojik güvenliği sarsmıştır; uzmanlaşma ve organizasyon konusunda hiç olmadığı kadar hız kazanan küreselleşmiş modern dünya birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Pfizer/BioNTech aşısı ABD’de 11 Aralık 2020’de acil kullanım onayı olsa da FDA tarafından bir aşığı tam onay verilmesi pandemi ilanından yaklaşık 1,5 yıl

sonra gerçekleşmiştir (Euronews, 2021). Virüsün bulaşması ile ilgili ürkütücü denilebilecek açıklamalar yapılmıştır. Bazı vakalarla desteklenerek havalandırmadan yayılan aerosoller yoluyla tuvaletten de virüsün bulaşabileceği belirtilmiştir (Bardakçı, 2020). Devletlerin ve senkronize olarak medyanın tutumuna bağlı olarak virüslere karşı hassasiyetin şiddeti değişmektedir. Özellikle pandeminin ilk zamanlarında ve sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu dönemlerde obsesif kompulsif davranışlar artmıştır. Temasin virüsün yayılmaya etkisi nedeniyle temizlik takıntıları baş göstermiştir (TRTHABER, 2021). Karantina tedbirleriyle birlikte sokağa çıkma yasağı ve sosyal izolasyonlar insanların yaşamlarını derinden etkilemiştir. Günlük yaşamın alışılmış davranışlarının askıya alınması; ekonomik, sosyal ve psikolojik değişiklikler kitlesel problemleri ortaya çıkartmıştır (Çelik ve Diker, 2021: 18-19). Sağlık kurumlarına ulaşamama korkusu, gıda kıtlığı yaşanabileceğine dair panik hali, virüsün bulaşma ihtimali, başkalarına bulaştırma korkusu, yakınlarını kaybetme korkusu pandeminin yarattığı temel sorunlardır. Ayrıca salgının ne zaman biteceğini ve hayatın daha ne kadar kesintiye uğrayacağını bilememek de korkuları pekiştirmektedir (Gencer, 2020: 1156).

Salgın yüz maskesi tedariki konusunda ülkeleri hazırlıksız yakalamıştır. Bazı ülkeler "maske korsanlığı" ile suçlanmıştır (TRTHABER, 2020). Salgın tüketim kültürünü ve ona bağlı olan mali sistemi altüst etmiştir. Hem turizmi bir yaşam tarzı edinmiş bireyler hem de GSMH'nin önemli bir kalemini turizm gelirleri oluşturan ülkeler sarsıntı yaşamaktadır. Günümüzde turizm hacmi %4-5 büyüme hızı ile küresel hasılanın %8'ini ve istihdamın %10'unu tek başına karşılamaktadır (Çetin ve Göktepe, 2020: 90). Uluslararası turist girişleri salgının yayılmaya başladığı ve etkisini tüm dünyada genişlettiği 2020 yılında, seyahat kısıtlamalarının artması ve ziyaretçi talebinin büyük ölçüde düşmesi nedeniyle, %74 azalmıştır (Kervankıran ve Bağmancı, 2021: 264). Salgının seyrine göre hareketliliği azaltmak için uçuşlarda birtakım kısıtlamalara gidileceği aşikârdır. COVID-19 pandemisi tüketim kültürünün göbeğinde yer alan turizmi etkilemiştir. Featherstone (1996: 170), turistlerin sahiciliğe ayıracak vakitlerinin olmadığını ve sadece oyundan ibaret olduğunu bildikleri hologram dünyasını tükettiklerini ifade etmektedir. Baudrillard (2013: 184) ise, durmak bilmeyen gezilerin, tatile ulaşmak için çalışmanın, yoğun enerji sarfiyatının fedakârlık, çilekeşlik ve ödev duygusunu beraberinde getiren bir eğlence ahlakının sonucu olduğunu dile getirmektedir; turizm kurtuluş arayışının çağcıl bir tezahürüdür. COVID-19 kısıtlamaları bu akışı kesmekte ve ontolojik güvenlik duygusunu sersemletmektedir.

Radyoaktif serpintiler ve ekolojik felaketler ülkelerin hudutlarını aşmaktadır. Teknolojinin ulaştığı gücün ertesinde varlıklılar ve iktidar sahipleri de güvende değildir. Risklerin çoğalmasıyla birlikte tek tek insanların sağlığını ilgilendirmenin ötesine geçen bir tehdit ile karşılaşılmaktadır. Bu tehdit; mülkiyeti, kârı, hatta devletlerin meşruiyetlerini etkileyebilmektedir (Beck, 2011: 27). Çernobil Felaketi, Sovyetler Birliği yetkilileri tarafından uzun bir süre boyunca gizlenmeye çalışılmıştır, ancak felaket Gorbaçov'un yürüttüğü "şeffaflık" politikası gereğince kamuoyuna açıklanmıştır (Derman, 2016: 82). Bu felaket, Afganistan'da yaşanan fiyasko kadar büyük sorunlara yol açmış ve Sovyetlerin zayıflıklarını açığa çıkartmıştır. Birlik içindeki ülkeler ve diğer devletler Sovyet sistemini daha fazla sorgulamışlardır (Özsoy, 2006). Giddens'a (1994: 113) göre, riskin yoğunlaşması bugün içinde yaşanan koşulların tehditkâr görünümündeki ana unsurdur. Ekolojik yıkım, nükleer savaş ihtimali, önüne geçilemeyen nüfus artışı, küresel mali sistemin kırılma hali ve diğer küresel felaketler herkes için cesaret kırıcı bir tehlike ufku oluşturmaktadır.

Soyut sistemlerin tüm hayatı etkisi altında bırakması bireyin alt etmekte güçlük çektiği riskler yaratmaktadır; süper yıkıcı riskler bu kategoriye girmektedir. Kişinin elinde cüzi bir tasarruf bulunabilir, fakat bu kadar az parayla dahi küresel ekonominin tüm ulusları aşan kaprislerine maruz kalılabilmektedir. 1920'lerde dünya savaşından mağlup çıkan Almanya'daki hiperenflasyonun neden olduğu gibi yerel para sistemi tamamen çökebilir. Bu olay şu an meydana gelse tüm küresel düzen ve tüm uluslar büyük zarara uğrayacaktır. Kıtık ve su kaynaklarının azalması geçmişte yerel bazda bir felaket olarak tanımlanabiliyordu; günümüzde ekolojik kriz arifesinde yaşadığımızla ilişkin çok az kişinin şüphesi vardır ve bu kriz gelip geçici bir dönemi değil, hayat memat meselesini işaret etmektedir (Giddens, 2010: 175-176).

Yeni diyarlar, ülkeler ve kıtalar keşfetmek için yola çıkan her kâşif risklerin farkındaydı. Ancak bu riskler kişisel bir nitelik taşımaktaydı. Radyoaktif atıkların muhafazası ve nükleer füzyon gibi tüm insanlığı tehdit eden küresel tehlikeler değildi. Konkistadorların (fatihler) riski yeryüzünde var olan tüm hayatın kendi kendini yok etmesi tehlikesini değil, macerayı, atılganlığı ve cesareti çağırıyordu (Beck, 2011: 24). Giddens modern toplumun krizlerini "Juggernaut" alegorisi ile açıklamaya çalışmaktadır. Juggernaut yer yer yönlendirilebilir, inceltilebilir, damıtılabilir ama her zaman

denetimden çıkıp parça parça olma ve önünde ne var ne yok ezebilme olasılığını taşıyan bir araçtır. Kimi zaman çizgisel bir yol izler gibi görünürken kimi zaman da hiç tahmin edilemeyen rotaları izlemektedir. Modernliğin muhteviyatı o kadar hızlı genişlemektedir ki o kurumları kuranların iradelerinin çok ötesine geçmiştir. Bu sebepten dolayı hiçbir zaman tümüyle güven içinde duyumsama olanağı bulunmamaktadır. Bu aracın izlediği güzergahta çok fazla çukur ve tümsek bulunmaktadır. Modern dünyada ontolojik güvenlik ve varoluşsal kaygı duyguları çelişik biçimde bir arada mevcudiyetlerini sürdüreceklerdir (Giddens, 1994: 125). Tedbirler, kısıtlamalar ve yasaklar ülkelerin normal hayatını baştan aşağı değiştirmiş; “normal olmayan” ve revize edilmiş bir normal olan “yeni normal”e geçilmiştir. Virüsün gücünün eski normale tamamen dönüşü sağlayacak bir biçimde azalıp azalmayacağı belirsizliğini korumaktadır. Yeni normal her an ortaya çıkabilecek bir hastalık tehlikesi kaplamaktadır. Tedbirlere uyulmayınca salgın zincirlerinden boşanabilecektir (Aydın ve Doğan, 2020).

Çağdaş küreselleşmiş toplumlarda ontolojik güvenlik, bireylerin modernitenin baskıları ve hızlı değişimlerle başa çıkmalarına yardımcı olan güven mekanizmalarının dönüştürülmüş doğası nedeniyle daha kırılgan ve istikrarsızdır. Ekonominin, politikanın ve insan ilişkilerinin küreselleşmesi, bireyleri ve grupları varoluşsal olarak daha belirsiz ve ontolojik olarak daha az güvenli hale getirmiştir. Dahası, finansal küreselleşme ve küresel ekonominin birbirine bağlı doğası, ülkeleri kritik dönemeçleri hızlandıran ekonomik krizlere karşı giderek daha savunmasız kılmaktadır. Küreselleşmenin istikrarsızlaştırıcı etkileri, “evsizlik” ve yabancılaşma duygularını tetiklemektedir (Gülseven, 2021: 44). Pandemide, hastalığın tespitinde gelişmiş iletişim ve bilişim teknolojileri kullanılmaktadır; fakat bu durum gözetim tartışmalarını beraberinde getirmektedir. COVID-19 tedbirleri çerçevesinde uygulanan gözetimin yaşanan endişe atmosferinde kendine meşruiyet sağladığı görülmektedir (Şahoğlu, 2020: 313). Müphemlik şeylerin ne olacağından emin olmama durumuna, kararsızlığa, duraksamaya ve huzursuzluğa neden olmaktadır. Nasıl davranacağımızı bilemeyiz ve eğer eyleme geçerse davranışlarımızın sonuçlarını da kestiremeyiz. Alışkanlıktan, sıradanlıktan, standartlaşmadan çıkmak anlamına gelen belirsizlik öz güveni de parçalamaktadır. Tüm sığınaklar tarumar olmuştur (Bauman, 2005: 76). Belirsizlikten kurtulmak için olağanüstü bir çaba sarf edilmektedir. Güvenlik takıntısı sıradan bir prosedür haline gelmiştir.

O halde güvensizlikler, yeni vücut tarayıcılarının veya biyometrik parmak izi okuyucusunun havaalanlarına kurulması veya sınır geçişlerinde radyo frekansıyla tanımlama etiketi taşıyan gelişmiş pasaportların gerekli hale gelmesi kadar hızlı bir biçimde ortaya çıkıyor. Risk kategorilerinin bizi "kazara" nasıl kapsayacağını ya da daha doğrusu bizi katılmadan, girişten ve haklardan ne zaman dışlayacağını bilmemize imkân yok (Bauman ve Lyon, 2016: 116).

Baudrillard (2002: 11), denetim ve virüsler arasında bir bağlantı kurmaktadır. Eğer bir şebeke, sistem ve beden tüm olumsuz addedilen niteliklerini dışarıya fırlatır ve bir olumlu öğeler bileşimine dönüşürse, virüsün hastalık yapabilme gücü artacaktır. Virüsten ileri gelen bulaşma, bu manada, "fraktal" duruma, yani iç içe geçen benzerliklere ve dijital duruma sıkı sıkıya bağlıdır. Bedenler soyut kavramlara, sanal makinelere, beden olma özelliğini yitirmiş bedenlere dönüştüğünden, virüsler içlerinde sınırsızca yayılmaktadır. Geleneksel mekanik gibi geleneksel beden de otantikliğini korumaktaydı. Her şeyin sınırsız kopyasının üretildiği bir dönemde virüsün yayılımı da aynı hıza kavuşmuştur. SARS- CoV-2'nin çıkış noktası başlarda Çin'in Vuhan şehrindeki Huanan balık pazarını işaret etmekteydi. Tom Jefferson gibi bazı bilim insanları virüsün uzunca yıllar uyku durumunda olduğunu, Çin'den çıkmamış olabileceğini, çevre koşulları ile aktif hale geldiğini söylemiştir. Jefferson İspanyol epidemiyoloji uzmanlarının Mart 2019'da Barcelona'nın atık sularında yeni tip koronavirüse rastladıklarını aktarmıştır (Milliyet, 2020). Yine de Çin'in salgının yayılması ile ilgili bilgiyi hem vatandaşlarından hem de dünyadan sakladığı Çinli yetkililer tarafından da beyan edilmiştir. Salgının başlaması ile duyurulması arasındaki sürede Vuhan'da yemekli organizasyonlar düzenlenmiş, milyonlarca kişi yeni yıl kutlamaları nedeniyle seyahat etmiş ve Çin'in havayolu trafiği durdurulmamıştır (Independent Türkçe, 2020). Çin'in "ödün vermez" ve şeffaflığa açık olmayan devlet politikaları salgının yayılmasında rol oynamıştır.

Alışveriş merkezleri de denetleme politikasının bir yansımasıdır. Çalışma ve para aynı mekânın iklimlendirilmesi gibi türdeşleştirilmiş, her şey tek bir alanda biriktirilmiştir. Eskiden doğa, kültür, çalışma ve eğlenme kentlere dağılmış bir biçimde var oluyordu. Karmaşıklık yaratan ve kopuk gelişen tüm bu kurumlaşmalar kesintisiz bir alışveriş gezintisi ile bütünleşmiştir. Klimalar gibi bulunduğu uzamı ayarlanabilen bir iklim değişikliği içine sokmaktadır. Tüm Tanrıların meclisi olan, yan yana toplandıkları Antik Roma Panteonu gibi

mega alışveriş merkezleri de tüm etkinlikleri, işleri, mevsimleri bir araya getirmiştir. Böylece kültürel özgünlükler de yok olmuş, dünya “ambiyans” üreten bir kitlelilik içine sürüklenmiştir (Baudrillard, 2013: 21-22). Eğlence, tüketim, güvenlik, çocuklar için oyun alanı, otopark imkânı, mağaza çeşitliliği, yemek alanı gibi birçok şeyi bir araya getirmesi (Demir, 2021) nedeniyle çok yönlü bir tesis olan alışveriş merkezleri bireyleri kendisine çekmektedir. Modern toplumdaki ontolojik güvenlik organizasyonunun bir modelidir. Pandemi tedbirlerinden dolayı zorluklar çekmiş olsa da bireylerin tedbirlerin gevşetildiği dönemlerde “zorunlu istikamet”lerine rağbet gösterdikleri görülmektedir. Türkiye’de Temmuz 2021’de günlük 6 milyon ziyaretçi ile pandemi öncesi ciroya ve ziyaretçi sayısına yaklaşılmıştır (Hürriyet, 2021).

Yeni tip güvensizlikler vücudu tarayan aletlerin her yerde karşımıza çıkması, çipli kartların ileri teknoloji olarak sunulması ile aynı dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu tür güvensizlikler içinde risk kategorilerinin bizi “kazara” nasıl kapsayacağını, haklardan, girişten ve çıkıştan, katılmaktan ne kadar dışlayacağını ön görmek de imkânsız hale gelmektedir; çünkü her şey iç içe geçmiştir. Modern toplumun güvenlik takıntısı eski dönemlerde daha az etkiyle atlatılabilecek şeyleri çok daha fazla rahatsızlık üreten bir şeye dönüştürmektedir. Aşırı güvenlik ontolojik güvenliği garanti altına almayı herkesin suçlu hissetmesine neden olacak durumlara yol açabilecektir (Bauman ve Lyon, 2016: 116). Tüketim, istisnasız her noktayı abluka altına aldığı, insanı ödüllendirme yollarının anbean önceden ayarlandığı, yaşamın, malların, nesnelerin, hizmetlerin, toplumsal davranış ve ilişkilerin iklimlendirildiği bir zamanda toplumsal sistem kara delik içinde kaybolup gitmiştir. Yerini alan şey ise hologramlardan ibaret bir “ambiyanslar” yığındır (Baudrillard, 2013: 20). Pandeminin yol açtığı ikilemler de burada meydana gelmektedir. Güvenlik takıntısının her noktada olağanlaşması ve hiçbir aksiliğin güvenlik duvarını aşamayacağına ilişkin garanti, SARS-CoV-2’nin sirayet etmesiyle tepetaklak olmuştur. Bu durumda “ambiyansa” dair inanç da sarsılmıştır. Kompro teorilerinin artan oranda destekçi bulmaya başlaması da yitirilen ontolojik güvenliğin yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Eski normalin kaybının yarattığı matem, yoksunlukları telafi etmesi beklenen yeni ideolojiler üretmektedir.

Sonuç

Dünya Sağlık Örgütü’nün pandemi ilanıyla birlikte dünya yeni bir safhaya girmiştir. Etkileri birtakım tedbirlerle azaltılmaya çalışılsa da pandeminin tam olarak ne zaman sonlanacağı ve eski normale döneceği

konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Daha önceki pandemilerin süreleri fikir verse de dünyanın vardığı nokta tahmin yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Zira dünya artık küreselleşmiştir; dünya nüfusu hızla artmaktadır, toplumsal sistem aksaklıkları telafi etmekte güçlük çeken ağ biçimindedir. İnsanlık pandemilere yabancı değildir, ancak 21. yüzyıl insanlığı için şaşkınlık vericidir.

COVID-19 pandemisi öncelikle bir sağlık krizidir. Ağır bir hastalık ve ölüm riski söz konusudur. Bu durumun travmatik sonuçlarının olacağı aşıkardır. Diğer yandan, pandemi kısıtlamaları tüm sahneyi baştan aşağı değiştirmiştir. Sokakların tenhalaşması, ev ve diğer mekân ziyaretlerinin sınırlandırılması ve kimi zaman kalkması, fiziksel yakınlıktan kaçınmanın virüsten sakınmanın en etkili çaresi olması bireylerin dünyayla kurdukları şemayı yerinden oynatmıştır. Bir şeylere yetişme telaşına alışmış modern insanlar için pandemi derinden bir etki yaratmaktadır.

Ontolojik güvenlik yaşamın standartlaşmış, istikrarlı ve rutin sürekliliğine atıfta bulunmaktadır. Etrafta olan bitenlerin uzmanlık marifetiyle, sorunsuzca yürütülmesinin meydana getirdiği özel bir kabullenmedir. COVID-19 pandemisi ontolojik güvenlik hissini sekteye uğratmıştır. Uzmanlara, teknolojiye, sosyal kurumlara, kalıplaşmış rollere, tüketime dayalı ideolojiye güven besleyen modern birey için zeminin kayganlığı açığa çıkmıştır. Bu durum ayrıca risk toplumunun boyutlarını görmemizi de sağlamıştır. Toplumsal yapının öğelerinin birbirine bağımlılığının had safhaya ulaşması genelleşmiş bir risk ile karşılaşmamıza yol açmıştır; domino etkisi “jet hızı” ulaşmıştır. Bu çalışmada, COVID-19 pandemisinin yol açtığı sorunlar ontolojik güvenlik terimi etrafında irdelenmiştir. Pandeminin başlangıcının ardından meydana gelen bazı olay ve olgular modernliğin inşa ettiği ontolojik güvenliğin sarsıldığını ortaya koymaktadır. Her şeyin olağan, rutin, standart olduğuna ilişkin güvenlik algısının kırılma olduğu görülmektedir.

COVID-19 pandemisinin toplumsal etkilerini yorumlamak sosyal bilimlerin terimlerini kullanarak sağlanabilecektir. Bu doğrultuda hareket edilmesi gelecekteki çalışmaların içeriğini zenginleştirecektir.

Kaynakça

Aydın, B. ve Doğan, M. (2020). "Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi". *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6 (1), 93-115.

Bardakçı, H. (2020). *COVID-19 tuvalet boşluğundan yayılıyor mu?* <https://www.bilimma.com/covid-19-tuvalet-boslugundan-yayiliyor-mu/> (16 Ekim 2021).

Baudrillard, J. (2002). *Tam Ekran* (Çev.: Bahadır Gülmez). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu* (Çev.: Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum* (Çev.: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016). *Akışkan Gözetim* (Çev.: Elçin Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayhan, V. (2020). "Covid-19 Küresel Salgın Bağlamında Gündelik Hayatın Denetimi". *Şehir ve Medeniyet*, 6 (12), 37-50.

BBCNEWS Türkçe. (2021, 5 Ağustos). "Türkiye, İngiltere'nin seyahat kısıtlamalarında yine kırmızı listede kaldı." <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58096338> (16 Ekim 2021).

Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru* (Çev.: Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.

Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi* (Çev.: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CNNTÜRK. (2020, 31 Aralık). "Salgın ne zaman sona erecek?" <https://www.cnnturk.com/turkiye/salgin-ne-zaman-sona-erecek-prof-dr-mehmet-ceyhandan-dikkat-ceken-sozler> (16 Ekim 2021).

Çelik, F. ve Diker, E. (2021). "Covid-19 Sürecinde Depresyon, Stres, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Zorlayıcı Madde Kullanımı Arasındaki İlişkiler". *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 8 (1), 17-43.

Çetin, G. ve Göktepe, S. (2020). "COVID -19 Pandemisinin Turizm Endüstrisi Üzerindeki Etkileri". Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun (Ed.), *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 87-97.

Çubuk, B. (2020). "COVID-19 İle Gelen Kayıp Nesne, Yas ve Depresyon". *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (21), 90-99.

Demir, E. (2021). "Alışveriş Merkezlerinde Yaratılan Konfor Algısı ve Tüketim Kültürüne Etkisi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 479-493.

Derman, G. (2016). "Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları". *Karadeniz Araştırmaları*, 49, 79-89.

Euronews. (2021, 23 Ağustos). "Pfizer-BioNTech'in geliştirdiği aşı dünyada tam onay alan ilk Covid-19 aşısı oldu". <https://tr.euronews.com/2021/08/23/pfizer-biontech-in-covid-19-as-s-dunyada-tam-onay-alan-ilk-as-oldu> (16 Ekim 2021).

Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (Çev.: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gencer, N. (2020). "Pandemi Sürecinde Bireylerin Koronavirüs (Kovid-19) Korkusu: Çorum Örneği". *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 1153-1172.

Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory*. Londra: Palgrave Macmillan.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları* (Çev.: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik* (Çev.: Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (Çev.: Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.

Gülseven, E. (2021). "Identity, Nationalism and the Response of Turkey to COVID-19 Pandemic", *Chinese Political Science Review*, 6, 40-62.

Hürriyet. (2021, 19 Temmuz). "AVM'ler pandemi öncesine döndü". <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/avmler-pandemi-oncesine-dondu-41856354> (16 Ekim 2021).

Independent Türkçe. (2020, 17 Temmuz). "Çin'in koronavirüsle mücadelede yetkili ismi, suçu Vuhan'daki yetkililere attı." <https://www.indyrturk.com/node/180856/d%C3%BCnya/%C3%A7inin->

koronavir%C3%BCsle-m%C3%BCcadelede-yetkili-ismi-su%C3%A7u-vuhandaki-yetkililere-att%C4%B1 (16 Ekim 2021).

Kervankıran, İ. ve Bağmancı, M. (2021). "COVID-19 Sürecinde Türkiye Turizminin Mekansal Görünümü: Hangi İl Nasıl Etkilendi?". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19 (1), 263-287.

Mamzer, H. (2020). "Postmodern Society And COVID-19 Pandemic: Old, New and Scary". *Society Register*, 4 (2), 7-18.

McKinsey & Company. (2021, 23 Ağustos). "When will the COVID-19 pandemic end?". <https://www.mckinsey.com/industries/healthcare-systems-and-services/our-insights/when-will-the-covid-19-pandemic-end> (16 Ekim 2021).

Milliyet. (2020, 7 Temmuz). "Oxford'lu bilim insanı: Koronavirüs Çin'den gelmedi!". <https://www.milliyet.com.tr/dunya/oxfordlu-bilim-insani-koronavirus-cinden-gelmedi-6253396> (16 Ekim 2021).

Özsoy, İ. (2006). "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler". *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 163-194.

Şahoğlu, C. (2020). "COVID-19 İle Mücadelede Konumsal Gözetimin Kurumsallaşması". *Kültür ve İletişim*, 23 (2), 310 - 341.

TRTHABER. (2020, 4 Nisan). "ABD, Almanya ve Fransa'nın, Fransa İspanya ve İtalya'nın maskelerine el koydu". <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-almanya-ve-fransanın-fransa-istanbul-ve-italyanin-maskelerine-el-koydu-473032.html> (16 Ekim 2021).

TRTHABER. (2021, 28 Ocak). "Pandemi tedbirlerinde aşırıya kaçmak temizlik takıntısına yol açabilir". <https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/pandemi-tedbirlerinde-asiriya-kacmak-temizlik-takintisina-yol-acabilir-551462.html> (16 Ekim 2021).

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (2021). "Bazı Faaliyetler İçin PCR Testi Zorunluluğu Genelgesi Gönderildi". <https://www.icisleri.gov.tr/bazi-faaliyetler-icin-pcr-testi-zorunlulugu-genelgesi-gonderildi> (16 Ekim 2021).

Virilio, P. (2003). *Enformasyon Bombası* (Çev.: Kaya Şahin). İstanbul: Metis Yayınları.

Worldmeters. (2021) "COVID-19 Coronavirus Pandemic". <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (15 Ocak 2022).